

การรับรองเพศสถานะกับการสมรสตามประมวลกฎหมาย แพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 Gender Recognition and Marriage under the Civil and Commercial Code, Book 5

จรรยารักษ์ สุวพันธุ์¹

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร 99 หมู่ 9 ตำบลท่าโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก 65000

เมลติดต่อ: janyaraks@nu.ac.th

Janyarak Suvapan

Faculty of Law, Naresuan University, 99, Moo 9, Tha Pho, Phitsanulok, 65000,

E-mail: janyaraks@nu.ac.th

Received: September 19, 2022; Revised: August 21, 2023; Accepted: August 23, 2023

บทคัดย่อ

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์กำหนดเงื่อนไขในการสมรสให้คู่สมรสต้องมีเพศต่างกันคือฝ่ายหนึ่งเป็นชายอีกฝ่ายหนึ่งเป็นหญิง ทั้งเพศชายหญิงนั้นถือตามเพศกำเนิด เงื่อนไขดังกล่าวจึงเป็นอุปสรรคทำให้บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน โดยเฉพาะบุคคลที่ได้ทำการแปลงเพศแล้ว แต่ยังไม่มียกกฎหมายรับรองสถานะของบุคคลดังกล่าวไม่สามารถสมรสกันได้โดยชอบด้วยกฎหมาย งานวิจัยฉบับนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวความคิดและความเป็นไปได้ในการรับรองเพศสถานะและคุ้มครองสิทธิการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ อันจะส่งผลให้ผู้ที่ได้รับการรับรองสามารถใช้สิทธิตามเพศสภาพใหม่ทำการสมรสตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์และบูรณาการงานวิจัยกับการเรียนการสอนในรายวิชาการกฎหมายครอบครัว

ผลการวิจัย พบว่า (1) รัฐควรมีการออกกฎหมายรับรองสถานะทางเพศของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ได้มีการผ่าตัดแปลงเพศแล้ว (2) รัฐควรผลักดันให้มีการคุ้มครองสิทธิของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และ (3) รัฐควรผลักดันการรับรองสถานะทางเพศใหม่แล้วสามารถใช้สถานะดังกล่าวทำการสมรสภายใต้บทบัญญัติในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ได้

คำสำคัญ: การรับรองสถานะทางเพศ การสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ

¹ อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร (Lecturer, Faculty of Law, Naresuan University).

Abstract

The Civil and Commercial Code stipulates that marriage requires spouses of different genders, that is, one party is male and the other is female. Both males and females are based on their biological sex. This requirement is therefore an obstacle for LGBTQ people who live together as a couple, especially people who have undergone gender reassignment surgery. However, there is no law to recognize the status of such persons, thus they cannot be legally married. The objectives of this research are to study the concepts and feasibility of gender recognition and protecting the marital rights of LGBTQ people. These will result in those who are certified to exercise their marriage rights according to the new gender identity under Thai Civil and Commercial Code, Book 5. The insights of the research can be integrated into teaching and learning in a Family Law course.

The results of this research found that (1) the State should enact legislation certifying the gender status of LGBTQ individuals who have undergone gender reassignment surgery, (2) the State should push for more effective protection of LGBTQ rights, and (3) the State should push for the recognition of a new sexual status so that such status can be used for marriage registration under the provision of the Civil and Commercial Code, Book 5.

Keywords: Gender Recognition, Marriage of LGBTQ

1. บทนำ

กฎหมายของแต่ละประเทศเป็นตัวสะท้อนให้เห็นในเชิงสังคม วัฒนธรรม จารีต และขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ซึ่งจะมีความแตกต่างกันออกไปในแต่ละสังคมและแต่ละยุคสมัย โดยเฉพาะกฎหมายครอบครัวซึ่งเป็นกฎหมายที่เกี่ยวข้องใกล้ชิดกับชีวิตของมนุษย์ กฎหมายครอบครัวฉายให้เห็นความสัมพันธ์และพลวัตรของคนในสังคมนั้น ๆ ในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น ด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง โดยเห็นได้จากพัฒนาการของกฎหมายครอบครัวตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน² อันเป็นไปเพื่อตอบสนองความต้องการทางสังคมของมนุษย์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เช่น จากเดิมกฎหมายลักษณะผัวเมีย ชายอาจมีภริยาที่ชอบด้วยกฎหมายได้หลายคน อันเป็นระบบผัวเดียวหลายเมีย แต่เมื่อมีการประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 เมื่อปี พ.ศ. 2478 เป็นต้นมา ได้มีการเปลี่ยนแปลงหลักการมาใช้ระบบผัวเดียวเมียเดียว ส่งผลให้ทั้งชายและหญิงสามารถมีคู่สมรสได้เพียงคนเดียว³ หรือจากเดิมที่ชายเป็นใหญ่ในครอบครัว แต่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม มีการเคลื่อนไหวเรียกร้องประชาธิปไตย สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของนักศึกษาและประชาชนในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2516 ส่งผลให้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญในปี พ.ศ. 2517⁴ มาตรา 28 วรรค 2 บัญญัติให้ “ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน” และในบทเฉพาะกาล มาตรา 236 กำหนดให้ต้องมีการแก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติของกฎหมายหรือบัญญัติกฎหมายขึ้นใหม่ เพื่อให้ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน ซึ่งต้องไม่เกินสองปีนับแต่วันใช้รัฐธรรมนูญนี้ เป็นผลทำให้มีการแก้ไขเพิ่มเติมบรรพ 5 ในปี พ.ศ. 2519 ไม่ว่าจะเป็นการยกเลิกบทบัญญัติที่จำกัดอำนาจของหญิงมีสามีในการจัดการสินบริเวณที่ ตลอดจนมีการยกเลิกอำนาจของสามีในฐานะหัวหน้าครอบครัว และกำหนดให้ทั้งสามีและภริยามีอำนาจจัดการสินสมรสร่วมกัน เป็นต้น⁵

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ครอบครัวซึ่งเป็นกฎหมายที่มีความสำคัญเกี่ยวข้องกับชีวิตของทุกคน เนื่องจากครอบครัวมีความสำคัญต่อรัฐ การสร้างครอบครัวก่อให้เกิดสถาบันที่เรียกว่า “สถาบันครอบครัว” อันเป็นสถาบันที่เป็นหน่วยของสังคมที่เล็กที่สุดแต่มี

² สมชาย กษิติประดิษฐ์, *กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยครอบครัว (Civil and Commercial Code: Family)* (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2548), 1.

³ คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, *พัฒนาการของกฎหมายครอบครัวว่าด้วยเงื่อนไขการสมรส* (รายงานการวิจัย) (กรุงเทพฯ: พิพิธภัณฑ์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สถาบันพระปกเกล้า, 2562), 36-37, 99.

⁴ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517, *ราชกิจจานุเบกษา*, เล่ม 91/ตอนที่ 169/ฉบับพิเศษ, หน้า 1/7 ตุลาคม 2517.

⁵ ไพโรจน์ กัมพูศิริ, *คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ครอบครัว*, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2560), 6-7.

ความสำคัญที่สุด โดยการเป็นครอบครัวนั้น เริ่มขึ้นจากการสมรส การสมรสเป็นนิติสัมพันธ์ของบุคคลคู่หนึ่งในสถานะที่เป็นสามีภริยา ซึ่งสถานะนี้เกิดจากการแสดงเจตนาโดยสมัครใจของคู่กรณี เมื่อมีสถานะสามีภริยาแล้วกฎหมายจึงเข้าไปกำหนดสิทธิและหน้าที่ระหว่างกัน⁶

อย่างไรก็ตาม เมื่อประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์กำหนดเงื่อนไขในการสมรสให้คู่สมรสต้องมีเพศต่างกันคือฝ่ายหนึ่งเป็นชายอีกฝ่ายหนึ่งเป็นหญิง⁷ และเพศชายหญิงนั้นถือตามเพศกำเนิด⁸ ทั้งนี้ ถ้าในกรณีมีการฝ่าฝืนเงื่อนไขดังกล่าว โดยเป็นการสมรสระหว่างบุคคลเพศเดียวกันจะส่งผลให้ไม่ถือว่ามีกรสมรสเลย อันส่งผลให้ไม่เกิดสถาบันครอบครัว ไม่เกิดสถานะสามีภริยาขึ้น เงื่อนไขดังกล่าวจึงเป็นอุปสรรคทำให้บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน ไม่สามารถสมรสกันได้โดยชอบด้วยกฎหมาย นอกจากนี้ เมื่อประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ไม่ได้บัญญัติรับรองถึงสถานภาพของคู่ชีวิตเพศเดียวกันเอาไว้ จึงเป็นเหตุให้บุคคลเหล่านั้นไม่ได้รับสิทธิประโยชน์ต่าง ๆ และไม่สามารถที่จะดำเนินการใด ๆ ตามกฎหมายในฐานะคู่สมรสได้ เช่น สิทธิในการจัดการสินสมรส สิทธิในค่าอุปการะเลี้ยงดู สิทธิในค่าเลี้ยงชีพหลังการหย่า สิทธิในการรับมรดกในฐานะทายาทโดยธรรม สิทธิประโยชน์ด้านภาษี สวัสดิการประกันสังคมสำหรับคู่สมรสจากนายจ้างและรัฐบาล สิทธิประโยชน์จากการประกันชีวิต เป็นต้น⁹ เนื่องจากสถานะการเป็นคู่สมรสหรือสามีภริยากันตามกฎหมายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มีผลไปยังกฎหมาย ระเบียบของหน่วยงานรัฐและเอกชนอื่น ๆ ที่ยึดโยงกับคำว่า คู่สมรส หรือสามีภริยาตามกฎหมายนั่นเอง

ในประเทศไทยเองก็มีการเรียกร้องให้มีการรับรองสิทธิของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศให้มีสิทธิเท่าเทียมกับชายและหญิง โดยเฉพาะสิทธิในการสร้างสถาบันครอบครัว จนเกิดแนวคิดในการร่างพระราชบัญญัติการจดทะเบียนคู่ชีวิต (โดยกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ)

⁶ ไพโรจน์ กัมพูสิริ, *คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ครอบครัว*, 93; ชาติชาย อัครวิบูลย์, *คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ว่าด้วยครอบครัว*, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2552), 131.

⁷ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1448 “การสมรสจะทำได้ต่อเมื่อชายและหญิงมีอายุสิบเจ็ดปีบริบูรณ์แล้ว แต่ในกรณีที่มีเหตุอันสมควร ศาลอาจอนุญาตให้ทำการสมรสก่อนนั้นได้”

⁸ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 157/2524; ประสพสุข บุญเดช, *คำอธิบายกฎหมายครอบครัว*, พิมพ์ครั้งที่ 21 (กรุงเทพฯ: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, 2558), 112-115; ไพโรจน์ กัมพูสิริ, *คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ครอบครัว*, 102.

⁹ ภานพ มีชำนานู, “การศึกษาสภาพปัญหาความเสียเปรียบของคู่ความหลากหลายทางเพศ อันเนื่องมาจากการไม่มีกฎหมายรับรองการสมรสในประเทศไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2555); ชวินโรจน์ ธีรพัชรพร, “สิทธิความเสมอภาคในการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทย (เล่ม 1),” (วิทยานิพนธ์ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2559).

และพระราชบัญญัติคู่ชีวิต (โดยภาคประชาชน) ขึ้น เพื่อรับรองสถานะการใช้ชีวิตคู่ร่วมกันของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ เพื่อให้เกิดสิทธิในทางกฎหมายภายใต้หลักนิติรัฐ แต่ร่างกฎหมายที่รับรองสถานะการใช้ชีวิตคู่ก็ยังคงถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่ายังคงไม่สามารถให้ความเท่าเทียมแก่คู่ของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศได้เท่ากับคู่สมรสชายหญิง จากกระแสของสังคมที่มีการรณรงค์เรียกร้องสิทธิความเสมอภาคทางกฎหมาย ผลักดันให้มีการแก้ไขประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ทำให้มีการเสนอร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ ...) พ.ศ. แต่เพื่อให้สามารถแก้ไขปัญหาความไม่เท่าเทียมกันระหว่างคู่สมรสชายหญิงและคู่รักที่เป็นบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศได้จริง ทำให้ต้องมีการแก้กฎหมายและระเบียบอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อให้สอดคล้องกับการแก้ไขประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ซึ่งอาจต้องใช้เวลาพอสมควร

แม้ว่าประเทศไทยจะเป็นที่ยอมรับในระดับโลกเรื่องการผ่าตัดแปลงเพศและความมีตัวตนของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในสังคม แต่ก็ยังไม่มียกกฎหมายรับรองสถานะของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ได้รับการแปลงเพศ¹⁰ มีเพียงกรณีบุคคลที่มีเพศกำกวมเท่านั้นที่สามารถยื่นเรื่องเพื่อขอแก้ไขเพศสถานะหรือคำนำหน้านามให้ตรงกับเพศสภาพได้ ทั้งนี้ หลังจากได้ผ่านขั้นตอนทางการแพทย์ในการดำเนินการให้เหลือคงไว้แค่อวัยวะเพศใดอวัยวะเพศหนึ่งแล้ว¹¹ ทำให้เห็นได้ว่า ภายใต้กฎหมายไทยปัจจุบัน เพศที่ได้รับการรับรองจะเป็นเพศชายและหญิงตามที่จดทะเบียนตั้งแต่ถือกำเนิดเท่านั้น โดยคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 157/2524 ที่มีคำวินิจฉัยว่าผู้ร้องเป็นชายโดยกำเนิด แม้จะได้รับการผ่าตัดเปลี่ยนแปลงอวัยวะเพศเป็นหญิงแล้วก็ตาม แต่ก็ไม่มีกฎหมายรับรองให้สิทธิผู้ร้องที่จะขอเปลี่ยนแปลงเพศที่ถือกำเนิดมาได้ ทั้งนี้ใช่เป็นกรณีที่ผู้ร้องจะต้องใช้สิทธิทางศาลตามกฎหมาย ฉะนั้น ผู้ร้องจะขอให้ศาลมีคำสั่งให้ผู้ร้องเปลี่ยนเพศมาเป็นหญิงไม่ได้ จะเห็นว่าในคดีนี้ ผู้ร้องมีความประสงค์จะถือเพศเป็นหญิงเพื่อให้ตรงกับเพศที่ได้ทำการแก้ไขเปลี่ยนแปลง การที่ไม่มีกฎหมายให้สิทธิบุคคลในการเปลี่ยนคำนำหน้านามให้ตรงกับเพศสภาพที่มีการเปลี่ยนแปลงนั้น ส่งผลให้บุคคลดังกล่าวไม่สามารถเปลี่ยนเอกสารให้สอดคล้องกับอัตลักษณ์ทางเพศ จึงเป็นปัญหาและอุปสรรคที่ทำลายสำหรับบุคคลข้ามเพศในการดำเนินชีวิตและการดำเนินธุรกิจ รวมถึงการเข้าถึงสินค้าและบริการ¹²

¹⁰ บุษกร สุริยสาร, *อัตลักษณ์และวิถีทางเพศในประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: องค์การแรงงานระหว่างประเทศ, 2557), 34.

¹¹ บุคคลที่มี “เพศกำกวมโดยกำเนิด” หมายถึง “บุคคลที่ไม่สามารถระบุเพศได้ชัดเจนเนื่องจากมีอวัยวะทั้งสองเพศ (ทั้งชายและหญิง) โดยกำเนิด” ข้อมูลจากเอกสารเผยแพร่เกี่ยวกับการขอแก้ไขเปลี่ยนแปลงรายการในเอกสารทะเบียนราษฎร กรณีขอเปลี่ยนแปลงคำนำหน้านามของบุคคลที่มีภาวะเพศกำกวมมาตั้งแต่กำเนิด โดยคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ อ้างถึงใน บุษกร สุริยสาร, *อัตลักษณ์และวิถีทางเพศในประเทศไทย*, 35.

¹² UNDP & APTN, *การรับรองเพศสถานะตามกฎหมายในประเทศไทย: การทบทวนกฎหมายและนโยบาย* (กรุงเทพฯ: สำนักงานสหประชาชาติประเทศไทย, 2560), 11.

ซึ่งสิทธิในการกำหนดเจตจำนงในตนเองและได้รับการรับรองโดยกฎหมายเป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานของทุกคนโดยไม่มีข้อยกเว้น ซึ่งรวมถึงบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศด้วย แต่ในทางกลับกันสิทธิมนุษยชนของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในการกำหนดเจตจำนงของตัวเองกลับไม่ได้รับการเคารพและถูกละเมิดทั่วโลก รวมถึงประเทศไทย¹³

ในปัจจุบัน ได้มีความพยายามในการผลักดันให้มีการออกกฎหมายรับรองสถานะทางเพศให้แก่บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ ประกอบกับประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายรับรองการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศแม้บุคคลกลุ่มนี้จำนวนไม่น้อยได้ใช้ชีวิตคู่ร่วมกันเช่นเดียวกับคู่สมรสชายหญิง จึงมีประเด็นที่น่าสนใจว่า ถ้ามีกฎหมายรับรองสถานะทางเพศ อันเป็นการรับรองสิทธิบุคคลที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงเพศที่ถือกำเนิดมาเป็นเพศใหม่ บุคคลดังกล่าวจะสามารถใช้สิทธิในการสมรสกับบุคคลเพศตรงข้ามที่เดิมที่มีเพศเดียวกันตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้หรือไม่

บทความวิจัยฉบับนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาวิจัยเอกสารเป็นหลัก (Documentary Base) วัตถุประสงค์ของการวิจัย ต่อไปนี้ เพื่อศึกษาแนวความคิดในการรับรองและคุ้มครองสิทธิการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ เพื่อศึกษาแนวความคิดการรับรองเพศสถานะของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ เพื่อศึกษาถึงความเป็นไปได้กรณีมีการผ่านกฎหมายรับรองเพศสถานะ อันจะส่งผลให้ผู้ที่ได้รับการรับรองสามารถใช้สิทธิตามเพศสภาพใหม่ กับการสมรสตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ และในท้ายสุดเพื่อบูรณาการงานวิจัยกับการเรียนการสอนในรายวิชาการกฎหมายครอบครัว

2. ความหมายของศัพท์ที่เกี่ยวข้อง

2.1 ความหมายของคำว่า เพศ/เพศสรีระ (Sex)

คำว่า “เพศ” ได้ถูกให้คำนิยามไว้ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานทุกฉบับ¹⁴ ว่า หมายถึง น. รูปที่แสดงให้รู้ว่าหญิงหรือชาย ซึ่งการให้ความหมายเป็นไปในทำนองเดียวกัน

¹³ เรือเดียวกัน.

¹⁴ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493, พิมพ์ครั้งที่ 19 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, 2524), 669; ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525, พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, 2538), 605; ทวีศักดิ์ ญาณประทีป, พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. 2530, พิมพ์ครั้งที่ 8 (กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช, 2530), 368; ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คพับลิเคชั่น, 2546), 738 อ้างถึงใน วัชรินทร์ สังสีแก้ว, “สถานะทางกฎหมายของผู้แปลงเพศ,” (สารนิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547), 31-32; ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, สืบค้นเมื่อ 5 มกราคม 2564, <https://dictionary.orst.go.th/>.

กับคำว่า “Sex” หรือ “เพศ”¹⁵ ใน **Black’s Law Dictionary** ซึ่งให้นิยามในทางกฎหมายว่าหมายถึง (1) ผลรวมของลักษณะเฉพาะทางโครงสร้างและหน้าที่ที่แยกความแตกต่างระหว่างสิ่งมีชีวิตเพศชายและเพศหญิง (2) การร่วมเพศ หรือการมีเพศสัมพันธ์ หรือการร่วมประเวณี หรือการสังวาส (3) ความสัมพันธ์ทางเพศ¹⁶

2.2 ความหมายของคำว่า เพศสภาพ (Gender)

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย ฉบับบัณฑิตยสภา พ.ศ. 2549 ได้บัญญัติศัพท์ให้ความหมาย คำว่า “เพศสภาพ” ไว้ ดังนี้ คือ (1) ความหมายทั่วไป หมายถึง ความแตกต่างระหว่างผู้ชายกับผู้หญิงตามเพศในทางกายวิภาค (2) ความหมายทางสังคมวิทยา หมายถึง การจำแนกทางสังคม ซึ่งไม่จำเป็นต้องแบ่งตามลักษณะทางกายวิภาคเสมอไป (3) ตามความหมายในเชิงสังคมวิทยาและจิตวิทยาสังคม “เพศ” (sex) หมายถึง ลักษณะทางชีวภาพที่ใช้ในการแบ่งแยกกลุ่มมนุษย์ออกเป็นผู้หญิง ผู้ชาย ส่วน “สถานะเพศ” (gender) หมายถึง ลักษณะในเชิงสังคมและจิตวิทยาสังคมที่ใช้เป็นพื้นฐานในการแบ่งแยกกลุ่มมนุษย์ว่า “เป็นหญิง” (feminine) “เป็นชาย” (masculine) หรือ “เป็นหญิงชาย” (androgenous) ซึ่งเป็นลักษณะผสมระหว่างลักษณะเด่นของความเป็นชายและความเป็นหญิง¹⁷ กฤตยา อาชวนิจกุล¹⁸ นิยาม เพศสภาพ (gender) ว่าเป็นเพศที่หมายถึงภาวะแห่งเพศที่ถูกประกอบสร้างทางสังคม เพศภาวะที่เราคุ้นเคยและถูกขัดเกลาหลอมสร้างกันมา ก็คือ ความเป็นหญิงความเป็นชาย ดังนั้น ในแง่มุมหนึ่ง เพศภาวะจึงเป็นเรื่องของบทบาทในเรื่องต่าง ๆ ที่สังคมกำหนดให้กับสถานะทางเพศซึ่งมักดูจากเพศสรีระ หญิง ชาย และหากสังคมเกิดเปลี่ยนการกำหนดสถานะทางเพศว่า อาจมาจากองค์ประกอบอื่น ๆ นอกเหนือจากเพศสรีระ สถานะทางเพศก็จะมีเพิ่มมากขึ้น เช่น เกย์ กะเทย ทอม ดี เป็นต้น อันจะนำไปสู่การกำหนดบทบาทเพศต่าง ๆ มากกว่าหญิงและชาย

¹⁵ สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, ศัพท์บัญญัติสำนักงานราชบัณฑิตยสภา, สืบค้นเมื่อ 5 มกราคม 2564, <https://coined-word.orst.go.th/>.

¹⁶ The sum of the peculiarities of structure and function that distinguish a male from a female organism. 2. Sexual intercourse. 3. SEXUAL RELATIONS (2), Bryan A Garner, *Black’s Law Dictionary*, 8th ed., (St. Paul., MN: Thomson West Publishing, 2004), 4285.

¹⁷ สิริโฉม พรหมโฉม, “การจดทะเบียนสมรสของคนรักเพศเดียวกัน,” *มูลนิธิ 1* (2560): 159-166.

¹⁸ กฤตยา อาชวนิจกุล, “เพศวิถีที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปในสังคมไทย,” *วารสารประชากรและสังคม* 15, ฉ.1 (2554): 43-65.

2.3 ความหมายของคำว่า เพศวิถี (Sexuality)

เพศวิถี (sexuality) หมายถึง วิธีชีวิตทางเพศที่ถูกหลอมสร้างจาก ค่านิยม บรรทัดฐาน และระบบวิถีคิด วิธีปฏิบัติที่เกี่ยวกับความปรารถนาและการแสดงออกทางเพศ ความคิดเกี่ยวกับคู่รัก คู่ชีวิตในอุดมคติและกามกิจ ซึ่งเป็นระบบความคิดและพฤติกรรมที่มีความหมายทางสังคม สัมพันธ์กับมิติทางการเมืองเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่กำหนดและสร้างความหมายให้แก่เรื่องเพศในหลากหลายแง่มุม¹⁹ ซึ่งตามความหมายนี้ เพศวิถีจึงไม่ใช่เรื่องหยุดนิ่ง แต่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ในแง่ปัจเจกบุคคล เพศวิถีจึงเป็นกระบวนการชีวิตที่ยาวนานของคน ๆ หนึ่ง มีการเติบโต และเปลี่ยนแปลง เพื่อที่จะตอบโต้หรือยอมตามต่อกรอบกติกาเรื่องเพศที่ปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น และสัมพันธ์กับเหตุการณ์ต่าง ๆ ในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ ในแง่ระบบสังคม เพศวิถีจึงมีที่ทางอยู่บนกฎเกณฑ์ของการเมือง ศีลธรรม และแนวปฏิบัติเรื่องเพศ หรือวัฒนธรรมทางเพศในแต่ละสังคม ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา²⁰

2.4 ความหมายของคำว่า อัตลักษณ์ทางเพศ (Gender Identity)

อัตลักษณ์ทางเพศ (Gender Identity) หมายถึง ความรู้สึกล้าลึกภายในของบุคคล ในการเป็นผู้ชาย ผู้หญิง เพศสถานะอื่น ๆ หรือการมีหรือไม่มีเพศสถานะ ทั้งนี้ บุคคลทุกคนล้วนมีอัตลักษณ์ทางเพศ ซึ่งอาจสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับเพศที่ถูกกำหนดเมื่อแรกเกิดก็ได้²¹ อัตลักษณ์ทางเพศจึงเป็นการรับรู้เพศของตนเองซึ่งอาจสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับเพศสภาพของตนเองก็ได้ ส่วนรสนิยมทางเพศหรือเพศวิถีเป็นเรื่องเกี่ยวกับความพึงพอใจทางเพศ²²

2.5 ความหมายของคำว่า สถาบันครอบครัว

เนื่องจากสถาบันครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคม ภาระหน้าที่ที่สังคมคาดหวังจากสถาบันครอบครัวจึงสะท้อนอยู่ในการให้คำนิยามถึงความหมายของสถาบันดังกล่าว ซึ่งเมื่อพิจารณาจากภาระหน้าที่อันสถาบันครอบครัวมีต่อสังคมมนุษย์โดยทั่วไป นับแต่ครั้งสังคมบุพกาลเป็นต้นมา เป็นเหตุให้นักวิชาการนิยามความหมายของครอบครัวโดยทั่วไปไว้

¹⁹ พริตรา แซ่ก้วย, "สั้น ๆ เกี่ยวกับเพศวิถีในมุมมองสตรีนิยม," ใน *เพศวิถี: วันวาน วันหนึ่ง และวันพรุ่งนี้จะไม่เหมือนเดิม*, บรรณาธิการโดย กาญจนา แก้วเทพ และพริตรา แซ่ก้วย (กรุงเทพฯ: ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2547), 13-22 อ้างถึงใน ไพรลภา อยู่มั่น, "อำนาจกระทำ: ศึกษาการให้ความยินยอมกรณีการผ่าตัดแปลงเพศในเด็ก," (วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2559), 30.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, 33.

²¹ UNDP & APTN, *การรับรองเพศสถานะตามกฎหมายในประเทศไทย: การทบทวนกฎหมายและนโยบาย*, 11.

²² ปิยวรรณ วิเศษสุวรรณภูมิ และคณะ, "วัยรุ่นที่มีความหลากหลายทางเพศ: การดูแลช่วยเหลืออย่างเข้าใจ," *วารสารเทคโนโลยีสุรนารี* 16, ฉ. 2 (2565): 1-13.

เช่น **George P. Murdock**²³ นิยามว่า “ครอบครัว คือกลุ่มสังคมที่อาศัยอยู่ร่วมกันมีการร่วมมือกันทางด้านเศรษฐกิจและการผลิตสมาชิกใหม่เพิ่มขึ้น ภายในครอบครัวจะประกอบไปด้วยผู้ใหญ่ ทั้ง 2 เพศ อย่างน้อย 2 คน อยู่ร่วมกัน ซึ่งได้รับการยอมรับให้มีความสัมพันธ์ทางเพศกันได้ โดยถูกต้อง และมีลูกกันอย่างน้อย 1 คน จะเป็นบุตรโดยสายโลหิตหรือบุตรบุญธรรมก็ได้”

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 อธิบายว่า การสมรส หมายถึง (กฎ) น. การแต่งงานที่จดทะเบียนสมรสแล้ว” ในขณะที่ **Black Law Dictionary** ได้ให้นิยามของ การสมรส (Marriage) ในฉบับที่ 5 ปี ค.ศ.1979 หมายถึง การเข้าร่วมทางกฎหมายของชายหนึ่ง และหญิงหนึ่งเพื่อเป็นสามีภริยา²⁴ อย่างไรก็ตามในฉบับที่ 8 ปี ค.ศ.2004 ได้มีการนิยามการสมรส (Marriage) หมายถึง การเข้าร่วมทางกฎหมายของคนคู่หนึ่งในฐานะสามีภริยา²⁵

อย่างไรก็ตาม คำจำกัดความหรือความหมายของการสมรสไม่ได้ถูกนิยามไว้ใน **ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ครอบครัวอย่างชัดเจน** แต่นักกฎหมายหลายท่าน ได้มีการให้นิยามของการสมรสไว้ เช่น **ประสพสุข บุญเดช**²⁶ กล่าวว่า “การสมรสหมายถึง การที่ชายและหญิงสมัครใจเข้ามาอยู่กินฉันสามีภริยากันชั่วชีวิตโดยจะไม่เกี่ยวข้องทางซู้สาวกับบุคคลอื่นใดอีก” หรือ **สมรภัฏ พรหมมา และ ประเสริฐ ลิ้มประเสริฐ**²⁷ อธิบายว่า การสมรสคือ “การที่ชายและหญิงตกลงใช้ชีวิตอยู่กินร่วมกันฉันสามีภริยา ในการที่จะสร้างเป็นครอบครัวขึ้นมาใหม่ในสังคม” จากความหมายนี้ การสมรสจึงเป็นเรื่องพื้นฐานในการตอบสนองความต้องการในการใช้ชีวิตคู่และก่อให้เกิดความผูกพันทางกฎหมายระหว่างบุคคล การสมรสเป็นทางนำสู่การสร้างสถาบันครอบครัว ซึ่งมีหน้าที่สำคัญให้แก่ประเทศ อาทิ การผลิตสมาชิกใหม่ให้แก่สังคม หน้าที่ในการอบรมเลี้ยงดูสมาชิกใหม่ หน้าที่ทางด้านเศรษฐกิจ และหน้าที่ให้กำลังใจแก่สังคม²⁸

²³ George P. Murdock, *Social Structure* (New York: The Macmillan Company, 1949) อ้างถึงใน ฉัตรชัย เอมราช, “ความไม่เสมอภาคในการบันทึกทางทะเบียนเป็นคู่ชีวิตตามร่างพระราชบัญญัติ การจดทะเบียนคู่ชีวิต พ.ศ. ...” (วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2557), 35.

²⁴ Henry Campbell Black, *Black's Law Dictionary*, 5th ed. (St. Paul., MN: West Publishing, 1979), 876.

²⁵ Marriage, n.1. The legal union of a couple as husband and wife. Garner, *Black's Law Dictionary*, 3084.

²⁶ ประสพสุข บุญเดช, *คำอธิบายกฎหมายครอบครัว*, 112.

²⁷ สมรภัฏ พรหมมา และประเสริฐ ลิ้มประเสริฐ, *กฎหมายครอบครัว* (กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด พิมพ์อักษร, 2545), 67.

²⁸ ไพโรจน์ คุ้มพูลิธิ, *คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ครอบครัว*, 93.

3. แนวคิดการรับรองสิทธิในการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ²⁹ และปัญหาที่เกิดขึ้นจากการไม่มีกฎหมายบัญญัติไว้เป็นการเฉพาะให้บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศสามารถจดทะเบียนสมรสได้

การรับรองสิทธิในการสมรสหรือการใช้ชีวิตคู่ร่วมกันของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ ในระบบกฎหมายของหลายประเทศนั้น แต่เดิมเป็นการรับรองสิทธิการสมรสระหว่างบุคคลต่างเพศอันหมายถึงการสมรสเฉพาะระหว่างชายและหญิงเท่านั้น แต่ในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นอย่างกว้างขวางต่อการรับรองรูปแบบของการสมรส โดยมีการยอมรับการใช้ชีวิตคู่ของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในลักษณะเดียวกันกับการสมรสระหว่างบุคคลต่างเพศ ปรากฏขึ้นในหลายประเทศด้วยการบัญญัติกฎหมายลายลักษณ์อักษรไว้อย่างชัดเจน ซึ่งรูปแบบในการรับรองทางกฎหมายที่ปรากฏขึ้นในหลายประเทศนั้นไม่ได้มีลักษณะที่เป็นรูปแบบเดียวกันหรือมีลักษณะที่เหมือนกันทั้งหมด ดังนั้น ในการศึกษาเรื่องแนวคิดการรับรองสิทธิในการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศนั้น จึงต้องศึกษาเสียก่อนว่ารูปแบบการรับรองการใช้ชีวิตคู่ของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในทางกฎหมายที่มีความแตกต่างกันอย่างไร โดยการศึกษาแนวความคิดดังต่อไปนี้

3.1 แนวความคิดเรื่อง รูปแบบการรับรองการใช้ชีวิตคู่ของบุคคลที่มีความหลากหลาย

จากการศึกษาวิจัยพบว่า มีรูปแบบการรับรองการใช้ชีวิตคู่ของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในทางกฎหมายที่มีความแตกต่างกัน สามารถจำแนกได้เป็น 3 รูปแบบ ดังนี้

3.1.1 Ascription คือ การรับรองการใช้ชีวิตคู่ของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ ในลักษณะที่ยอมรับประเด็นทางด้านการจัดการทรัพย์สิน การให้ความอุปการะและดูแลระหว่างกันเท่านั้น แต่สิทธิในด้านอื่นจะถูกจำกัดอย่างกว้างขวาง ลักษณะของการรับรองประเภทนี้ในลักษณะนี้จะเน้นในแง่การยอมรับชีวิตคู่ร่วมกัน แต่ไม่ได้มีการรับรองสิทธิเสมือนหนึ่งเป็นการสมรสหรือเป็นครอบครัวดังที่ปรากฏในการสมรสระหว่างบุคคลต่างเพศ ทั้งการเรียกชื่อก็จะมีลักษณะที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันเป็นพิเศษระหว่างบุคคลสองคน เช่น Civil Partnership, Co-Habitation, Domestic Partnership, Sam-Sex Couple เป็นต้น³⁰

²⁹ ชัญญา นุช วรแสน, “ปัญหาการได้มาซึ่งสิทธิในการขอถือสัญชาติโดยการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2558), 38-39.

³⁰ เรื่องเดียวกัน.

3.1.2 Registration คือ การรับรองรูปแบบการใช้ชีวิตคู่ของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในลักษณะที่ใกล้เคียงกับการสมรสของบุคคลต่างเพศ แต่เป็นการยอมรับโดยมีข้อจำกัดบางประการ โดยอาจเป็นประเด็นที่สังคมนั้น ๆ เห็นว่าเป็นเรื่องที่จะละเอียดอ่อน เช่น การทำพิธีตามศาสนาคริสต์ในโบสถ์ และการรับบุตรบุญธรรมมาอยู่ภายใต้การดูแล และการตั้งครรรภ์ด้วยการผสมเทียมก็อาจถูกห้าม อย่างไรก็ตาม ยังคงมีสิทธิในการจัดการทรัพย์สิน สิทธิและหน้าที่ในฐานะคู่สมรส สิทธิอื่น ๆ ตามที่กฎหมายได้รับรองไว้³¹

3.1.3 Marriage คือ การรับรองรูปแบบการใช้ชีวิตคู่ระหว่างบุคคลเพศเดียวกันในลักษณะเดียวกันกับที่รับรองการสมรสระหว่างบุคคลต่างเพศ กรณีเช่นนี้ผลทางกฎหมายที่จะทำให้บุคคลเพศเดียวกันที่ทำการสมรสสามารถได้รับสิทธิเช่นเดียวกันกับสามีภรรยาโดยทั่วไปในแทบทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นสิทธิในครอบครัว สิทธิในการจัดการทรัพย์สิน สิทธิประโยชน์อื่น ๆ ตามที่กฎหมายกำหนด เป็นต้น³²

3.2 แนวคิดที่ปรากฏในกฎหมายต่าง ๆ

ในเบื้องต้นนั้น ก่อนจะนำปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติมาอธิบาย จำต้องทำความเข้าใจเสียก่อนว่า ไม่ว่าจะเป็นปฏิญญาสากลก็ดี หรือกฎหมายใด ๆ ก็ดี ล้วนแล้วแต่เป็นเพียงภาพสะท้อนของหลักสิทธิมนุษยชนเท่านั้น เพราะ**สิทธิมนุษยชน (Human Rights)** หมายถึง “สิทธิของความเป็นมนุษย์ ผู้ที่เป็นมนุษย์ย่อมมีสิทธิดังกล่าวตั้งแต่เกิดจนตายโดยปราศจากเงื่อนไขหรือข้อจำกัดของกฎหมาย”³³ ดังนั้น จึงเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ เป็นสิทธิตามธรรมชาติและยังเป็นสิทธิที่มีกฎหมายรับรอง สิทธิมนุษยชนจึงถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติต่อกันระหว่างมนุษย์อย่างเท่าเทียม และเป็นหลักการสำคัญที่ทำให้สังคมสงบสุข ปราศจากความขัดแย้งนั่นเอง³⁴ ด้วยเหตุนี้ หลักสิทธิมนุษยชนจึงเป็นหลักการสำคัญที่ปรากฏอยู่ใน

3.2.1 ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ (Universal Declaration of Human Rights หรือ UDHR)

ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติเป็นข้อตกลงของสหประชาชาติได้กำหนดขึ้น เพื่อให้ประเทศสมาชิกได้ใช้เป็นแนวทางในการคุ้มครองดูแลสิทธิและเสรีภาพ

³¹ เรื่องเดียวกัน.

³² เรื่องเดียวกัน.

³³ อุดมศักดิ์ สินธิพงษ์, *สิทธิมนุษยชน*, พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2561), 23.

³⁴ เรื่องเดียวกัน, 25.

ของพลเมืองประเทศของตน³⁵

สมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติซึ่งประกอบด้วยสมาชิกประเทศต่าง ๆ ได้ลงมติรับรองและประกาศใช้ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน เพื่อเป็นหลักการสำคัญในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาคมโลกเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2491 ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส และถึงแม้ว่าปฏิญญาฉบับนี้จะไม่ใช่สนธิสัญญาระหว่างประเทศแต่ก็จัดเป็นกฎหมายจารีตระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชนที่สำคัญที่สุด ซึ่งประเทศต่าง ๆ จำต้องเคารพต่อหลักการสิทธิมนุษยชนที่ได้ตราไว้ในปฏิญญาฉบับนี้ โดยที่ปฏิญญาฉบับนี้ยังเป็นพื้นฐานสำคัญของสนธิสัญญาหรือกฎหมายระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชนอื่น ๆ อีกหลายฉบับ รวมทั้งกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองและกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม³⁶

3.2.2 หลักการยกยอการร์ตา (Yogyakarta Principles)

หลักการยกยอการร์ตา คือ หลักการว่าด้วยการใช้กฎหมายสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ ในประเด็นวิถีทางเพศและอัตลักษณ์ทางเพศ เกิดจากการประชุมของนักกฎหมายด้านสิทธิมนุษยชน ที่เมืองยกยอการร์ตา ประเทศอินโดนีเซีย เมื่อปลายปี 2549 โดยเห็นตรงกันว่า มีหลักการสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ ซึ่งเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อคุ้มครองสิทธิมนุษยชนมานานแล้ว โดยรัฐบาลหลายประเทศก็ร่วมลงนาม และให้คำมั่นว่าจะปฏิบัติตามหลักการสิทธิมนุษยชนนั้น ซึ่งหมายถึงการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของคนที่มีความหลากหลายทางเพศด้วย³⁷

3.2.3 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560³⁸

สำหรับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยนี้ ปราบกฏหลักการที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ ดังนี้

มาตรา 4 “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครอง

³⁵ เรื่องเดียวกัน, 89-96.

³⁶ เรื่องเดียวกัน.

³⁷ หลักการยกยอการร์ตา มีหลักการใหญ่ ๆ 29 ข้อ เช่น สิทธิที่จะได้รับประโยชน์จากสิทธิมนุษยชนเท่าเทียมกับคนทั่วไป สิทธิที่จะเท่าเทียมผู้อื่นและไม่ถูกแบ่งแยก สิทธิที่จะได้รับการยอมรับว่าเป็นบุคคลตามกฎหมาย ดู อัญชญา สุวรรณานนท์ และจาตุรนต์ วรรณนวล (บก.), *หลักการยกยอการร์ตา: ว่าด้วยการใช้กฎหมายสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศในประเด็นวิถีทางเพศและอัตลักษณ์ทางเพศ*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2552).

³⁸ ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 134 ตอนที่ 40 ก/, หน้า 1/6 เมษายน 2560.

ปวงชนชาวไทยย่อมได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญเสมอกัน”

มาตรา 27 “บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย มีสิทธิและเสรีภาพและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน

ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน

การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล ไม่ว่าจะด้วยเหตุความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ ความพิการ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมืองอันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ หรือเหตุอื่นใด จะกระทำมิได้...”

จะเห็นได้ว่า ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มิได้บัญญัติสิทธิหรือเสรีภาพของเพศใด กลับกันยังบัญญัติคุ้มครองทุกเพศทุกนาม ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่า การจะตีความว่ารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ไม่รับรองและคุ้มครองบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศนั้น ย่อมเป็นการตีความที่ผิด

อย่างไรก็ตาม คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 20/2564 ซึ่งวินิจฉัยว่า ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1448 “การสมรสจะทำได้ต่อเมื่อชายและหญิงมีอายุสิบเจ็ดปีบริบูรณ์แล้ว...” ไม่ขัดหรือแย้งกับรัฐธรรมนูญ โดยให้เหตุผลว่าการสมรสนั้นเป็นไปเพื่อสร้างสถาบันครอบครัว การสืบเผ่าพันธุ์ผลิตสมาชิกใหม่ให้แก่สังคมอันเป็นไปตามกฎแห่งธรรมชาติ การสืบทอดมรดกการส่งต่อความผูกพันระหว่างผู้มีสายเลือดเดียวกัน ซึ่งการสมรสระหว่างบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศอาจไม่สามารถสร้างความผูกพันอันละเอียดอ่อนดังกล่าวได้ ดังนี้ มาตรา 1448 จึงเป็นบทบัญญัติที่สอดคล้องกับสภาพธรรมชาติและจารีตประเพณีที่มีมาช้านานของไทยที่มีความเชื่อถือสืบต่อมาว่า การสมรสสามารถกระทำได้เฉพาะชายและหญิงเท่านั้น ทั้งนี้ ศาลรัฐธรรมนูญได้ให้ความเห็นว่า “หลักความเสมอภาคของสิทธิในการจัดตั้งครอบครัวเกี่ยวกับเพศของคู่สมรสสามารถดำเนินการได้โดยบัญญัติกฎหมายเฉพาะขึ้นมาใหม่เพื่อไม่ให้เกิดกระทบกระเทือนถึงกฎหมายหลักที่ได้วางรากฐานความเป็นสถาบันครอบครัวมาตั้งแต่อดีตกาล”³⁹

³⁹ คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 20/2564, 9.

จากคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 20/2564 ทำให้สังคมโดยเฉพาะบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศไม่พอใจในมุมมองของศาลรัฐธรรมนูญที่มีต่อบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ⁴⁰ โดยมองว่าคำวินิจฉัยดังกล่าวเป็นการเหยียดเพศ อันอาจเปลี่ยนโฉมหน้าการต่อสู้เพื่อให้บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศมีสิทธิและหน้าที่ในการสมรสเท่าเทียมกับชายและหญิง ไปเป็นการกีดกันศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์⁴¹ แต่ในขณะเดียวกัน นักวิชาการและภาคประชาชนอีกฝ่ายหนึ่งก็เห็นว่าคำวินิจฉัยดังกล่าวมีส่วนช่วยอย่างมากในการผลักดันการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ อันอาจทำให้สิทธิเกี่ยวกับความหลากหลายทางเพศรวมถึงการสมรสเท่าเทียมเกิดผลสำเร็จได้จริงในเวลาอันรวดเร็ว⁴²

3.3 แนวความคิดเรื่อง วัตถุประสงค์ของการสมรส

มนุษย์ต่างมีสัญชาตญาณในการสืบเผ่าพันธุ์⁴³ การสมรสของมนุษย์ในอดีตที่ได้มีการรวมตัวกันเป็นเผ่าพันธุ์นั้นจะเป็นการสมรสในเผ่าของตนเอง เมื่อประชากรมากขึ้นและมีขนบธรรมเนียมประเพณีที่ชัดเจนขึ้นจึงเกิดการสมรสข้ามเผ่าพันธุ์ จึงไม่แปลกที่วัตถุประสงค์หลักของการสมรสในอดีตคือการดำรงไว้ซึ่งเผ่าพันธุ์ของมนุษย์

อย่างไรก็ตาม เมื่อสภาพและบริบทของสังคมเปลี่ยนแปลงไป วัตถุประสงค์ของการสมรสก็ย่อมเปลี่ยนแปลงไปได้เช่นกัน⁴⁴ **ประสพสุข บุญเดช** อธิบายว่าการที่ชายหญิงมาสมรสกันนั้น มีวัตถุประสงค์หลักอยู่ 7 ประการ อันได้แก่ 1) เพื่อการรับรู้และยอมรับความสัมพันธ์ทางเพศของมนุษย์ (Sexual Gratification) และกำหนดคู่เพศสัมพันธ์ให้เห็นตัวตนได้ชัดเจนและแน่นอน 2) เพื่อผลิตสมาชิกใหม่สังคมหรือเพื่อให้กำเนิดบุตร (Children Production) 3) เพื่อการร่วมมือในทุก ๆ ทาง เช่น ทางเศรษฐกิจ การปกครอง และความเป็นปึกแผ่นในหมู่วงศ์ญาติ (Coordination) โดยสมาชิกของครอบครัวต่างมีส่วนร่วมในการะทางการเงินและทางกฎหมายของครอบครัว 4) เพื่อสร้างครอบครัว (Household or Family Formation)

⁴⁰ ดวงพร ช่างทอง, การสมรสเท่าเทียม กลุ่มคนหลากหลายทางเพศ (LGBTQI+) มีพื้นที่แค่ไหนในสังคม (กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, ม.ป.ป.), 2; พิมพ์ชนก พุกสุข, “สรุปประเด็นคำถามและข้อถกเถียงกรณีสมรสเท่าเทียม หลังศาลรัฐธรรมนูญออกคำวินิจฉัยฉบับเต็ม,” สืบค้นเมื่อ 12 กุมภาพันธ์ 2565, <https://thestandard.co/marriage-equality-issue-conclude/>.

⁴¹ ฉัตรชัย เอมราช, “ถอดคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญกรณีสมรสเท่าเทียม จุดเปลี่ยนของการเรียกร้องสิทธิ LGBTQ ในไทย, สืบค้นเมื่อ 12 กุมภาพันธ์ 2565, <https://thestandard.co/constitutional-court-ruling-in-the-case-equal-marriage/>.

⁴² เรื่องเดียวกัน.

⁴³ ประสพสุข บุญเดช, *คำอธิบายกฎหมายครอบครัว*, 110.

⁴⁴ ธัญญาภัส ทองมุสิก, “กฎหมายต้นแบบในการรับรองและคุ้มครองสิทธิการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ,” (วิทยานิพนธ์นิติศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีปทุม, 2562), 34.

โดยตกลงร่วมกันทำหน้าที่ของครอบครัวทั้ง 4 หน้าที คือ เพศสัมพันธ์ ผลิตภัณฑ์ใหม่ เศรษฐกิจและการอบรมสั่งสอนหรือให้การศึกษา และการที่มีสถานที่อยู่กินหลับนอนร่วมกัน 5) เพื่อสืบทอดทรัพย์สินสมบัติ (Property Handing) โดยตั้งใจที่จะมอบทรัพย์สินมรดกให้แก่สมาชิก ครอบครัวคนอื่นหลังจากที่ตนถึงแก่ความตายไปแล้ว 6) เพื่อให้เด็กรู้จักตนเอง วางตนให้ถูกต้อง และมีจุดยืนที่ดีในสังคม (Self Identity) และ 7) เพื่อการเป็นทายาทที่ถูกต้องตามกฎหมายของสังคม หรือสืบทอดสกุล⁴⁵

เมื่อพิจารณาวัตถุประสงค์ของการสมรสข้างต้นจะพบว่ามีความเชื่อมโยงหรือสอดคล้องกับ แนวคิดและความเชื่อของสังคมที่จำกัดให้การสมรสเป็นกิจกรรมสำหรับชายและหญิงเท่านั้น เมื่อรัฐมีการนำเอาพฤติกรรมทางเพศมาเป็นหลัก และคำนึงแต่เพียงเรื่องเพศสัมพันธ์ที่มีการ สืบพันธุ์ได้ และนำมาเป็นองค์ประกอบหลักในการออกกฎหมายรับรองสถานะในการใช้ชีวิต คู่ร่วมกันของบุคคล รัฐไม่ได้คำนึงถึงหลักการและแนวคิดในการรับรองสถานะในการใช้ชีวิต คู่ร่วมกันบนพื้นฐานพฤติกรรมที่เกิดจากความรัก ซึ่งสามารถเกิดขึ้นได้ไม่ว่ระหว่างบุคคล ที่มีเพศสรีระที่ต่างกันหรือมีเพศสรีระเหมือนกัน การรับรองสถานะในการใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน ของบุคคลจึงจำเป็นต้องเกิดขึ้นกับทุกรูปแบบของความรัก เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นสิทธิโดย ธรรมชาติ เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่รัฐจะต้องให้การรับรอง ไม่ใช้รับรองให้สิทธิในการสมรสและ มีสถานะเป็นสามีภริยาสำหรับความรักในรูปแบบของบุคคลที่มีเพศสรีระที่แตกต่างเท่านั้น⁴⁶

แนวความคิดเรื่อง วัตถุประสงค์ของการสมรส นั้น นำไปสู่เงื่อนไขของการสมรส เนื่องจากครอบครัวเป็นรากฐานแห่งความสงบเรียบร้อยและความมั่นคงของประเทศ จึงต้องมีกฎหมายมาควบคุมกิจกรรมที่สำคัญนี้ ดังนั้น จึงปรากฏกฎหมายที่นั่นก็คือเงื่อนไข ของการสมรส ทำให้การสมรสจะสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อได้ปฏิบัติตามเงื่อนไขที่กฎหมายกำหนด ทั้งเมื่อมีการวางกำหนดกฎเกณฑ์เงื่อนไขแห่งความสมบูรณ์ของการสมรสไว้แล้ว ก็ย่อมส่งผล ให้กฎหมายรับรองก็แต่เฉพาะการสมรสที่สมบูรณ์ตามกฎหมายเท่านั้น

เมื่อพิจารณาในบริบทของประเทศไทย ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 5 ครอบครัว เป็นกฎหมายซึ่งได้รับอิทธิพลแนวคิดที่ว่าเพศของมนุษย์ขึ้นอยู่กับเพศสรีระตามกำเนิด ซึ่งถูกจำกัดไว้แค่ สองเพศคือชายกับหญิง ดังปรากฏให้เห็นได้จากการแบ่งสิทธิหน้าที่ของ บุคคลในลักษณะที่สอดคล้องกับเพศสรีระตามกำเนิดผ่านการกำหนดเงื่อนไขในการสมรส เรื่องเพศของคู่สมรสที่ต้องประกอบด้วยชายกับหญิง ซึ่งจะนำไปสู่ความสัมพันธ์ในฐานะ สามีภริยาและบิดากับมารดา ดังนั้น การที่บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศไม่อาจสมรสกันได้

⁴⁵ ประสพสุข บุญเดช, *คำอธิบายกฎหมายครอบครัว*, 118-119.

⁴⁶ ณัฐวดี ชัยสายัณห์, “กฎหมายรับรองสถานะในการใช้ชีวิตคู่ร่วมกันของกลุ่มคนที่มีเพศวิถีแบบรัก เพศเดียวกัน,” *วิทยานพนธ์นิติศาสตร์ดุสิต* คณะนิติศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2558), 247.

ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์จึงไม่อาจถือได้ว่าเป็นเรื่องที่ขัดกับหลักความเสมอภาค

อย่างไรก็ตาม สิทธิของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ ก็ได้รับการยอมรับในระบบกฎหมายไทยในระดับหนึ่ง โดยพิจารณาจากการให้ความคุ้มครองกลุ่มบุคคลเพศหลากหลายเป็นส่วนหนึ่งของหลักการห้ามเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมเพราะเหตุแห่งเพศตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 และ พ.ศ. 2560 และพระราชบัญญัติความเท่าเทียมระหว่างเพศ พ.ศ. 2558 บัญญัติห้ามการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมระหว่างเพศซึ่งคำว่า “เพศ” ตามพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว ไม่ได้หมายความเฉพาะเพศชายและเพศหญิงเท่านั้นแต่หมายความรวมถึงบุคคลที่มีการแสดงออกแตกต่างจากเพศโดยกำเนิด

เมื่อประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์กำหนดเงื่อนไขในการสมรส ให้คู่สมรสต้องมิเพศต่างกันคือฝ่ายหนึ่งเป็นชายอีกฝ่ายหนึ่งเป็นหญิง และเพศชายหญิงนั้นถือตามเพศกำเนิดเงื่อนไขดังกล่าวจึงเป็นอุปสรรคทำให้บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศซึ่งเป็นบุคคลเพศเดียวกันไม่สามารถสมรสกันได้โดยชอบด้วยกฎหมาย และมีผลไปยังกฎหมาย ระเบียบของหน่วยงานรัฐและเอกชนอื่น ๆ ที่ยึดโยงกับคำว่า คู่สมรส หรือสามีภริยาตามกฎหมาย อันส่งผลให้คู่รักที่เป็นบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศไม่สามารถเข้าถึงสิทธิต่าง ๆ ได้เหมือนกับคู่สมรส⁴⁷

3.4 ปัญหาทางกฎหมายที่เกิดขึ้นเนื่องจากการไม่มีกฎหมายบัญญัติเป็นการเฉพาะให้บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศสามารถจดทะเบียนสมรสได้

3.4.1 ปัญหาเกี่ยวกับการจัดการทรัพย์สิน กรณีบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศใช้ชีวิตคู่ร่วมกันและได้ร่วมกันทำมาหาได้ โดยเป็นการลงทุนของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแต่เพียงฝ่ายเดียวและไม่ได้มีการทำข้อตกลงใด ๆ เรื่องทรัพย์สินระหว่างกันไว้ เมื่อเกิดทรัพย์สินงอกเงยออกมาหรือในกรณีที่ต่างฝ่ายต่างทำมาหาได้ และต่อมาได้มีการยุติความสัมพันธ์ลง เกิดปัญหาในการจัดการทรัพย์สินดังกล่าว ในขณะที่คู่สมรสต่างเพศที่สามารถจดทะเบียนสมรสกันได้ตามกฎหมายจะไม่เกิดปัญหาดังกล่าวเนื่องจากประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 5 ได้กำหนดหลักเกณฑ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับระบบทรัพย์สิน นั่นคือ ระหว่างคู่สมรสและการจัดการทรัพย์สินรวมทั้งการแบ่งปันทรัพย์สินเมื่อการสมรสสิ้นสุดลงไว้อย่างชัดเจน อันเป็นระบบที่ตอบสนองต่อความต้องการของสามีภริยาในประเทศไทย ทำให้สามีและภริยารู้สึกเท่าเทียมและได้รับความยุติธรรม โดยที่คู่สมรสไม่จำเป็นต้องพึ่งสัญญาพิเศษเพื่อกำหนดระบบทรัพย์สินให้แตกต่างไปจากที่กฎหมายได้กำหนดไว้⁴⁸

⁴⁷ ภาณุ มีชำนาญ, “การศึกษาสภาพปัญหาความเสียเปรียบของคู่ความหลากหลายทางเพศอันเนื่องมาจากการไม่มีกฎหมายรับรองการสมรสในประเทศไทย.”

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, 91-94.

3.4.2 ปัญหาเกี่ยวกับการทำประกันชีวิต เกิดขึ้นกับบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ใช้ชีวิตคู่ร่วมกันในลักษณะต่อไปนี้ คือ (1) บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ใช้ชีวิตคู่ร่วมกันฝ่ายหนึ่งไม่สามารถทำประกันชีวิตเพื่อเอาประกันในชีวิตของอีกฝ่ายหนึ่งได้ เนื่องจากไม่ถือว่าเป็นผู้มีส่วนได้เสียตามหลักประกันชีวิต และ (2) บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน ไม่สามารถระบุให้คู่ชีวิตของตนเป็นผู้รับประโยชน์ตามสัญญาประกันชีวิตได้⁴⁹

3.4.3 ปัญหาเกี่ยวกับการใช้สิทธิคู่สมรสเพื่อหักค่าลดหย่อนภาษี เพื่อเป็นการบรรเทาภาระภาษี ประมวลรัษฎากร มาตรา 47 กำหนดการลดหย่อนภาษีในกรณีของคู่สมรสผู้มีเงินได้ โดยกำหนดให้สิทธิผู้เสียภาษีในการนำสามีหรือภริยามาหักเป็นค่าลดหย่อนได้ ทั้งนี้ สามีภริยาที่ระบุในกฎหมายนั้นหมายถึงผู้เป็นสามีภริยาโดยชอบด้วยกฎหมายเท่านั้น ทำให้สิทธิดังกล่าวไม่ครอบคลุมไปถึงบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน เนื่องจากบุคคลดังกล่าวไม่ใช่คู่สมรสตามกฎหมาย⁵⁰

3.4.4 ปัญหาในการใช้สิทธิทางราชการในการเบิกค่ารักษาพยาบาล เนื่องจากพระราชกฤษฎีกาเงินสวัสดิการเกี่ยวกับการรักษาพยาบาล พ.ศ. 2523 และที่แก้ไขเพิ่มเติม กำหนดให้บุคคลในครอบครัวของผู้มีสิทธิที่มีสิทธิสามารถนำค่ารักษาพยาบาลมาเบิกค่าใช้จ่ายได้นั้น หมายถึง บิดา มารดา คู่สมรสและบุตร ซึ่งต้องเป็นบุคคลในครอบครัวที่ชอบด้วยกฎหมาย สำหรับกรณีคู่สมรสก็ต้องเป็นคู่สมรสที่จดทะเบียนสมรสโดยชอบด้วยกฎหมาย ดังนั้น บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ใช้ชีวิตคู่ร่วมกันจึงไม่มีสิทธิในการเบิกค่ารักษาพยาบาลเนื่องจากไม่ใช่คู่สมรสตามกฎหมาย⁵¹

3.4.5 ปัญหาเกี่ยวกับการใช้ความรุนแรงในครอบครัว เมื่อพิจารณาพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้ถูกกระทำด้วยความรุนแรงในครอบครัว พ.ศ. 2550 ที่ใช้เพื่อแก้ไขปัญหาการใช้ความรุนแรงในครอบครัว ได้ให้นิยามของคำว่า “บุคคลในครอบครัว” หมายความว่า คู่สมรส คู่สมรสเดิม ผู้ที่อยู่กินหรือเคยอยู่กินกันฉันสามีภริยาโดยมิได้จดทะเบียนสมรส บุตร บุตรบุญธรรม สมาชิกในครอบครัว รวมทั้งบุคคลใด ๆ ที่ต้องพึ่งพาอาศัยและอยู่ในครัวเรือนเดียวกัน⁵²

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, 96-99.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, 103.

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, 103-104.

⁵² พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้ถูกกระทำด้วยความรุนแรงในครอบครัว พ.ศ. 2550 ได้ถูกกรรณการยกเลิกโดยพระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาและคุ้มครองสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2562 และในมาตรา 4 ของพระราชบัญญัติดังกล่าวได้ให้นิยามคำว่า “บุคคลในครอบครัว” หมายความว่า ผู้บุพการี ผู้สืบสันดาน คู่สมรส คู่สมรสเดิม ผู้ที่อยู่กินหรือเคยอยู่กินฉันสามีภริยาโดยมิได้จดทะเบียนสมรส บุตรบุญธรรม รวมทั้งบุคคลใด ๆ ที่ต้องพึ่งพาอาศัยและอยู่ในครัวเรือนเดียวกัน ดังนี้ จะเห็นว่าความหมายของ บุคคลในครอบครัว กรณีประเด็นสามีภริยาไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงจากกฎหมายที่ถูกยกเลิกแต่อย่างใด.

ในการตีความกรณี “คู่สมรส คู่สมรสเดิม ผู้ที่อยู่กินหรือเคยอยู่กินกันฉันสามีภริยา โดยมีได้จดทะเบียนสมรส” จะหมายความว่ารวมถึงการใช้ชีวิตคู่ของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศด้วยหรือไม่นั้น ในประเทศไทยมีความเห็นแบ่งเป็น 2 ทางด้วยกัน คือ ทางแรกเห็นว่าเป็นบุคคลในครอบครัวเพราะเสมือนเป็นหุ้นส่วนชีวิตเพียงแต่มีเพศเดียวกัน ทางที่สองเห็นว่าเป็นไม่เพราะไม่ใช่บุคคลที่สามารถจะทำการสมรสได้โดยชอบด้วยกฎหมาย จากความไม่ชัดเจนในการตีความนี้ ทำให้เกิดปัญหาในการบังคับใช้กฎหมายดังกล่าวกับความรุนแรงที่เกิดระหว่างบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน⁵³

3.4.6 ปัญหาอื่น ๆ ตามกฎหมายครอบครัวที่สำคัญ เช่น การห้ามทำการสมรสซ้อน ซึ่งกฎหมายกำหนดห้ามชายหญิงสมรสในขณะที่ตนมีคู่อยู่⁵⁴ และหากคู่สมรสอุปการะเลี้ยงดูหรือยกย่องผู้อื่นฉันภริยาหรือสามี มีชู้หรือร่วมประเวณีกับผู้อื่นเป็นอาจิดน อีกฝ่ายหนึ่งฟ้องหย่าได้⁵⁵ แต่ในกรณีการใช้ชีวิตคู่ของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศไม่ได้มีกฎหมายเข้ามาวางกฎเกณฑ์ดังกล่าว ถ้าบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศฝ่ายหนึ่งไปมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นก็ไม่มีกฎหมายห้ามและไม่ถือว่าเป็นการสมรสซ้อน

การห้ามรับบุตรบุญธรรมที่เป็นผู้เยาว์ร่วมกัน กรณีบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศมาใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน ต่างคนต่างสามารถรับบุตรบุญธรรมได้ตามกฎหมาย แต่ไม่สามารถรับบุตรบุญธรรมที่เป็นผู้เยาว์ร่วมกันได้ เนื่องจากกฎหมายไม่ถือว่าบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ใช้ชีวิตคู่ร่วมกันเป็นคู่สมรสกันโดยชอบด้วยกฎหมาย จึงไม่สามารถรับบุตรบุญธรรมร่วมกันได้⁵⁶ และการไม่มีสิทธิในการรับมรดกในฐานะคู่สมรส เนื่องจากบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ใช้ชีวิตคู่ร่วมกันไม่ได้รับการยอมรับตามกฎหมายว่ามีฐานะเป็นคู่สมรส จึงไม่ถือว่าเป็นทายาทโดยธรรม ส่งผลให้ไม่มีสิทธิในการรับมรดกของอีกฝ่ายหนึ่ง เว้นแต่ฝ่ายที่เสียชีวิตจะได้ทำพินัยกรรมกำหนดให้เป็นผู้รับมรดก⁵⁷

⁵³ ภานพ มีชำนาญ, “การศึกษาสภาพปัญหาความเสียหายเปรียบของคู่ความหลากหลายทางเพศอันเนื่องมาจากการไม่มีกฎหมายรับรองการสมรสในประเทศไทย,” 104-106.

⁵⁴ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์, มาตรา 1452.

⁵⁵ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์, มาตรา 1516(1).

⁵⁶ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์, มาตรา 1598/26 “ผู้เยาว์ที่เป็นบุตรบุญธรรมของบุคคลใดอยู่จะเป็นบุตรบุญธรรมของบุคคลอื่นอีกในขณะเดียวกันไม่ได้ เว้นแต่เป็นบุตรบุญธรรมของคู่สมรสของผู้รับบุตรบุญธรรม.”

⁵⁷ ภานพ มีชำนาญ, “การศึกษาสภาพปัญหาความเสียหายเปรียบของคู่ความหลากหลายทางเพศอันเนื่องมาจากการไม่มีกฎหมายรับรองการสมรสในประเทศไทย,” 110.

3.4.7 ปัญหาตามกฎหมายอื่น ๆ ที่สำคัญ เช่น

1) สิทธิตามกฎหมายลักษณะละเมิด เพราะกฎหมายได้บัญญัติคุ้มครองผู้เสียหายที่ถูกกระทำละเมิด อันส่งผลให้ผู้ที่ถูกกระทำละเมิดสามารถเรียกค่าสินไหมทดแทนเพื่อเยียวยาความเสียหายได้ และการคุ้มครองนี้ขยายไปถึงคู่สมรสของผู้ที่ถูกกระทำละเมิดที่จะสามารถเรียกค่าสินไหมทดแทนได้ใน 2 กรณีได้แก่ ค่าขาดไร้อุปการะ⁵⁸ และค่าขาดไร้แรงงาน⁵⁹ อันสืบเนื่องมาจากการที่กฎหมายกำหนดให้สามีภริยามีหน้าที่ช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูซึ่งกันและกัน⁶⁰ แต่เนื่องจากบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ใช้ชีวิตคู่ร่วมกันไม่ได้มีการรับรองสถานะว่าเป็นสามีภริยากันตามกฎหมายจึงไม่สามารถใช้สิทธิดังกล่าวได้⁶¹

2) สิทธิตามประมวลกฎหมายอาญา เนื่องจากมาตรา 71 วรรคแรก มีการกำหนดเหตุยกเว้นโทษในบางฐานความผิด ในกรณีผู้กระทำและผู้ถูกกระทำมีความสัมพันธ์เป็นสามีภริยากัน นอกจากนี้กฎหมายยังให้อำนาจศาลในการใช้ดุลยพินิจที่จะไม่ลงโทษแก่ผู้กระทำความผิดในกรณีเป็นสามีภริยากันตามมาตรา 193 และมาตรา 214 ทั้งมาตรา 327 ยังให้สิทธิคู่สมรสดำเนินคดีแก่ผู้ใส่ความแก่คนตายซึ่งเป็นคู่สมรสของตนได้ รวมทั้งสิทธิในการร้องทุกข์กรณีผู้เสียหายตายก่อนการร้องทุกข์ โดยกฎหมายถือว่าคู่สมรสเป็นญาติใกล้ชิดของผู้ตายซึ่งย่อมได้รับความเสียหาย อย่างไรก็ตาม สิทธิต่าง ๆ ที่ปรากฏในประมวลกฎหมายอาญาดังกล่าวไม่คลุมถึงบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน⁶²

3) สิทธิการดำเนินคดีตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ในมาตรา 5 (2) และมาตรา 29 บุคคลที่มีสิทธิในการดำเนินคดีอาญานอกจาก ผู้เสียหายและเจ้าพนักงานของรัฐแล้วนั้น กฎหมายยังกำหนดให้คู่สมรสของผู้เสียหายเป็นผู้มีสิทธิในการดำเนินคดีในฐานะผู้จัดการแทนผู้เสียหายได้อีกด้วย แต่สำหรับบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ใช้ชีวิตคู่ร่วมกันไม่มีสิทธิดำเนินการแทนได้⁶³

⁵⁸ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์, มาตรา 443 วรรคสาม.

⁵⁹ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์, มาตรา 445.

⁶⁰ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์, มาตรา 1461 วรรคสอง.

⁶¹ ภาณพ มีชำนาญ, “การศึกษาสภาพปัญหาความเสียหายเปรียบของคู่ความหลากหลายทางเพศอันเนื่องมาจากการไม่มีกฎหมายรับรองการสมรสในประเทศไทย,” 110-111.

⁶² เรื่องเดียวกัน, 111.

⁶³ เรื่องเดียวกัน, 112.

4. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

4.1 บทสรุป

เนื่องจากประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เป็นบ่อเกิดแห่งสิทธิในการสมรสรับรอง เฉพาะการสมรสระหว่างชายหญิงเท่านั้น ที่จะสามารถได้รับสิทธิและศักดิ์ศรีในการเป็น คู่สมรสหรือสามีภริยาตามกฎหมายได้ ทั้งยังมีผลกระทบต่อไปเป็นลูกโซ่ยังกฎหมาย ระเบียบ ของหน่วยงานรัฐและเอกชนอื่น ๆ และปัญหาที่สำคัญคือในปัจจุบันนี้ ยังไม่มีกฎหมายใดที่ รับรองและคุ้มครองสิทธิ ความเสมอภาคในการสมรสตามกฎหมาย และให้ศักดิ์ศรีความเป็น คู่สมรสแก่บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ใช้ชีวิตคู่ร่วมกันได้⁶⁴

ดังนั้น เมื่อสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไป กฎหมายที่เกี่ยวข้องย่อมต้องเปลี่ยนแปลงตาม เพื่อให้มีความทันสมัยและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนทุกคน เมื่อกระแสการยอมรับ บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศเพิ่มมากขึ้นในสังคม ทำให้มีการเรียกร้องให้มีการออก กฎหมายที่เกี่ยวข้องเพื่อรับรองสิทธิ ความเสมอภาคและศักดิ์ศรีที่เท่าเทียมของกลุ่มบุคคลดังกล่าว กฎหมายในฐานะตัวกำหนดบรรทัดฐานและความเป็นอยู่ของสังคม รวมถึงเป็นสิ่งที่รับรอง ถึงสิทธิขั้นพื้นฐานก็ควรที่จะปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์เพื่อเป็นกรอบและวางรากฐาน ในการประพฤติปฏิบัติให้กับบุคคลในสังคมในการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขและเท่าเทียมกัน โดยไม่จำกัดถึงอัตลักษณ์ทางเพศ ซึ่งสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานที่กฎหมายรับรองและคุ้มครอง ให้กับบุคคลจึงเป็นสิ่งสำคัญ การรับรองเพศสถานะจึงมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่า การรับรองการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศซึ่งเป็นสิทธิอย่างหนึ่ง ในการดำเนินชีวิตที่บุคคลในสังคมควรได้รับ อันแสดงให้เห็นถึงความเสมอภาคของบุคคลทุก คน อย่างเท่าเทียมกันและการเคารพในสิทธิซึ่งกันและกันของบุคคล⁶⁵

⁶⁴ ชวินโรจน์ ธีรพัชรพร, “สิทธิความเสมอภาคในการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ ในประเทศไทย (เล่ม 1),” 145-146.

⁶⁵ วิญญาภัทร์ ณ สงขลา, “ความเสมอภาคในการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศใน ประเทศไทย,” ใน หนังสือประมวลบทความในการประชุมวิชาการ (Proceedings) การประชุมวิชาการสาขานิติศาสตร์ ระดับชาติ ครั้งที่ 1 หัวข้อ ระบบกฎหมายไทย: ปฏิรูป/เปลี่ยนผ่าน/ปฏิสังขรณ์ (เชียงใหม่: คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัย เชียงใหม่, 2561), 388.

4.2 ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยมีข้อสังเกตดังต่อไปนี้ เนื่องจากประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เป็นบ่อเกิดแห่งสิทธิในการสมรสรับรองเฉพาะการสมรสระหว่างชายหญิงเท่านั้น ที่จะสามารถได้รับสิทธิและศักดิ์ศรีในการเป็นคู่สมรสหรือสามีภริยาตามกฎหมายได้ ทั้งยังมีผลกระทบต่อเป็นลูกโซ่ไปยังกฎหมาย ระเบียบของหน่วยงานรัฐและเอกชนอื่น ๆ ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอต่อไปนี้

4.2.1 รัฐควรผลักดันการออกกฎหมายรับรองเพศสถานะ ผู้วิจัยเสนอให้รัฐมีการออกกฎหมายรับรองเพศสถานะของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ได้รับการผ่าตัดเปลี่ยนแปลงเพศแล้ว อันจะส่งผลให้บุคคลดังกล่าวมีเพศสถานะที่ตรงกับอัตลักษณ์ทางเพศของตน เพื่อให้ได้รับและเข้าถึงสิทธิตามเพศสถานะใหม่ตามเพศนั้น ๆ ได้เท่ากับบุคคลที่มีเพศดังกล่าวมาแต่กำเนิด ซึ่งรวมถึงสิทธิในการสมรสด้วย

4.2.2 รัฐควรผลักดันให้มีการคุ้มครองสิทธิของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น กล่าวคือ ผู้วิจัยเสนอให้เมื่อมีการออกกฎหมายรับรองเพศสถานะของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในกรณีบุคคลดังกล่าวได้รับการผ่าตัดเปลี่ยนแปลงเพศแล้ว ควรให้บุคคลเหล่านั้นได้รับสิทธิตามเพศสถานะใหม่เท่าเทียมกันไม่ว่าจะเป็นสิทธิในการเปลี่ยนค่านำหน้านาม สิทธิในการเปลี่ยนแปลงแก้ไขข้อมูลเพศสถานะในเอกสารทะเบียนราษฎร การออกหนังสือเดินทางเพศสถานะใหม่ เป็นต้น

4.2.3 รัฐควรรับรองบุคคลที่ได้รับการรับรองเพศสถานะให้สามารถใช้สถานะดังกล่าวทำการสมรสภายใต้บทบัญญัติในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ได้ กล่าวคือ เมื่อมีการออกกฎหมายรับรองเพศสถานะของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในกรณีบุคคลดังกล่าวได้รับการผ่าตัดเปลี่ยนแปลงเพศแล้ว เพื่อให้บุคคลดังกล่าวสามารถมีสถานะทางเพศใหม่ตรงตามอัตลักษณ์ทางเพศของตน ควรมีการเปลี่ยนแปลงการตีความเพศชายหญิงที่ต้องเป็นเพศโดยกำเนิดเท่านั้นที่จะทำการสมรสตามบทบัญญัติในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ว่าด้วยครอบครัวได้ ให้มีการยอมรับครอบคลุมถึงเพศสถานะที่ได้รับรองตามกฎหมายแล้วให้สามารถจดทะเบียนสมรสตามเงื่อนไขที่กำหนดใน บรรพ 5 ได้เช่นเดียวกับเพศชายหญิงโดยกำเนิด เป็นคู่สมรสที่ชอบด้วยกฎหมายได้ เพื่อให้ได้รับการรับรองและคุ้มครองเกียรติและศักดิ์ศรีที่มนุษย์คนหนึ่งพึงมีทุกประการ

นอกจากนี้ เนื่องจากสถานะการเป็นคู่สมรสหรือสามีภริยากันตามกฎหมายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มีผลไปยังกฎหมาย ระเบียบของหน่วยงานรัฐและเอกชน อื่น ๆ ที่ยึดโยงกับคำว่า คู่สมรส หรือสามีภริยาตามกฎหมาย เมื่อบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ได้รับการรับรองเพศสถานะสามารถจดทะเบียนสมรสมีสถานะเป็นคู่สมรสหรือสามีภริยาที่ชอบด้วยกฎหมายภายใต้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ได้ จะทำให้สามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดเนื่องจากการที่บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันแต่ไม่ได้รับการรับรองสถานะการสมรส เช่น สิทธิในการจัดการสินสมรส สิทธิในค่าอุปการะเลี้ยงดู สิทธิในค่าเลี้ยงชีพหลังการหย่า สิทธิในการรับมรดกในฐานะทายาทโดยธรรม สิทธิประโยชน์ด้านภาษี สวัสดิการประกันสังคมสำหรับคู่สมรสจากนายจ้างและรัฐบาล สิทธิประโยชน์จากการประกันชีวิต เป็นต้น⁶⁶ ทั้งยังไม่ต้องมีการแก้ไขกฎหมายอื่น ๆ เพื่อรับรองสิทธิของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ใช้ชีวิตคู่ร่วมกันเป็นการเฉพาะ เนื่องจากบุคคลดังกล่าวมีสถานะเป็นสามีภริยาตาม บรรพ 5 แล้วนั่นเอง

⁶⁶ ภาณพ มีชำนาญ, “การศึกษาสภาพปัญหาความเสียเปรียบของคู่ความหลากหลายทางเพศอันเนื่องมาจากการไม่มีกฎหมายรับรองการสมรสในประเทศไทย.”; ชวินโรจน์ ธีรพัชรพร, “สิทธิความเสมอภาคในการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทย (เล่ม 1).”

References

- Anchana Suwannanon. "The Yogyakarta Principles: The Application of International Human Rights Law in Relation to Sexua Orientation and Gender Identity." Edited by Chaturon Wannual. Bangkok: Office of the National Human Rights Commission of Thailand, 2009.
- Black, Henry Campbell. *Black's Law Dictionary*. 5th ed. St. Paul., MN: West Publishing, 1979.
- Busakorn Suriyasan. *Gender Identity and Sexual Orientation in Thailand* Bangkok: International Labour Organization, 2014. [In Thai]
- Chanyanut Worasaen. "Legal Problem on Acquisition of Nationality by Marriage for Gender Diversity Persons." Master's Thesis, Faculty of Law, National Institute of Development Administration, 2015. [In Thai]
- Chatchai Akarawiboon. *Explanation of the Civil and Commercial Code, Book 5 Family* 4th Bangkok: Winyuchon, 2009. [In Thai]
- Chatchai Emraja. "Interpretation of the Constitutional Court's Decision in Marriage Equality, a Turning Point for Lgbtq Rights in Thailand." Accessed February 12, 2022. <https://thestandard.co/constitutional-court-ruling-in-the-case-equal-marriage/>. [In Thai]
- Chawinroj Terapachalaphon. "Marriage Equality Rights for Sexual Diversity People in Thailand (Book 1)." Master's Thesis, School of Law, Sukhothai Thammathirat Open University, 2016. [In Thai]
- Duangporn Changthong. *Marriage Equality How Much Space Does Lgbtqi+ Have in Society?* Bangkok: The Secretariat of The House of Representatives, n.d. [In Thai]
- Faculty of Law, Chulalongkorn University. *Development of Family Law on Marriage Conditions (Research Report)* Bangkok: King Prajadhipok Museum, King Prajadhipok's Institute, 2019. [In Thai]
- Garner, Bryan A. *Black's Law Dictionary* 8th ed. St. Paul., MN: Thomson West Publishing, 2004.
- Kritaya Archavanitkul. "Sexuality Transition in Thai Society." *Journal of Population and Society* 15, 1 (2011): 43-65. [In Thai]

- Murdock, George P. *Social Structure* New York: The Macmillan Company, 1949.
Quoted in Chatchai Emraja. "Inequity in Registration of Civil Partnership under the Draft Civil Partnership Registration Act, Be...." Master's Thesis, Faculty of Law, National Institute of Development Administration, 2014. [In Thai].
- Nattawut Chaisayan. "Same-Sex Certificated." PhD diss., Faculty of Law, National Institute of Development Administration, 2015. [In Thai]
- Office of the Royal Society. "Office of the Royal Society Terminology." Accessed January 5, 2021. <https://coined-word.orst.go.th/>. [In Thai]
- Pairoj Kampusiri. *Explanation of the Civil and Commercial Code, Book 5 Family* 9th Bangkok: Thammasat University, 2017. [In Thai]
- Panop Meechamnan. "A Study of the Disadvantages of Sexual Diversity Couples Occurred by Non Legal Recognition of Their Marriage in Thailand." Master's Thesis, Bangkok, 2012. [In Thai]
- Pimchanok Puksuk. "Summary of Questions and Controversies in the Case of Marriage Equality after the Constitutional Court Issued a Full Decision." Accessed February 12, 2022. <https://thestandard.co/marriage-equality-issue-conclude/>. [In Thai]
- Piyawan Visessuvanapoom et al. "Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender and Queer (Lgbtq) Adolescents: Understanding and Support." *Suranaree Journal of Social Science* 16, no. 2 (2022): 1-13. [In Thai]
- Prailada Yooman. "Justification: Study of Consent on the Transsexual Surgery in Child." Master's Thesis, Faculty of Law, Thammasat University, 2016. [In Thai]
- Prasopsuk Boondej. *Family Law*. 21th ed. Bangkok: Institute of Legal Education of The Thai Bar, 2015. [In Thai]
- Rinyapath Na Songkhla. "Equality in Marriage of Gender Diverse People in Thailand." In *A collection of articles in academic conferences (Proceedings) 1st National Law Conference on Thai legal system: reform/transition/rehabilitation* (p. 388) Chang Mai: Faculty of Law, Chang Mai University, 2008.
- Royal Institute. *The Royal Institute Dictionary B.E.* 2493. 19th ed. Bangkok: Prayurawong Printing House, 1981. [In Thai]

- Royal Institute. *The Royal Institute Dictionary B.E. 2525*. 5th ed. Bangkok: Aksorn Charoenthat, 1995.
- Royal Institute. *The Royal Institute Dictionary B.E. 2006* Bangkok: Nanmeebooks. 2006. Quoted in Watcharin Sungsekeow. "Transsexualism's Legal Status." Master's Thesis, Faculty of Law, Thammasat University, 2004. [In Thai]
- Royal Society. "The Royal Institute Dictionary B.E. 2554." Accessed January 5, 2021. <https://dictionary.orst.go.th/>. [In Thai]
- Sirichom Phromchom. "Same-Sex Marriage Registration." *Junlaniti* 1 (2017): 159-166. [In Thai]
- Somchai Kasitpradit. *Civil and Commercial Code: Family* Bangkok: Ramkhamhaeng University, 2005. [In Thai]
- Somrak Phomma, and Prasert Limprasert. *Family Law* Bangkok: Pim Aksorn Limited Partnership, 2002. [In Thai]
- Thanyaphat Thongmusit. "Model Law on the Certification and Protection Rights of Persons with a Sexual Orientation." PhD diss., Faculty of Law, Sripatum University, 2019. [In Thai]
- Thaweesak Yanprathip. *8th Commemoration Dictionary B.E.2530* Bangkok: Wattana Panich, 1987.
- Udomsak Sinthipong. *Human Rights*. 6th ed. Bangkok: Winyuchon, 2018. [In Thai]
- UNDP & APTN. *Legal Gender Recognition in Thailand: A Review of Laws and Policies* Bangkok: United Nations Thailand, 2017. [In Thai]
- Watcharin Sungsekeow. "Transsexualism's Legal Status." Master's Thesis, Faculty of Law, Thammasat University, 2004. [In Thai]